

Ondrejko, P.: Úvod do metodológie sociálnych vied
Základy metodológie kvantitatívneho výskumu
Bratislava, Regent 2005, 174 s.

Dejiny moderného sociálneho myslenia sa interpretujú ako zlyhanie pokusov o metodologickú syntézu, nech už máme na mysli projekt logického empirizmu, štrukturalizmu, teórie systémov, teórie hier a racionálneho rozhodovania atď. V súčasnosti zaznamenávame snahy koncentrovať sa na praktiky jednotlivých sociálnych vied v intenciách postmoderného prístupu, ktorý preniesol reflexivitu z poznania na moc a sebainterpretáciu ja a spoločnosti. Dnešnou výzvou pre filozofiu a metodológiu sociálnych vied je premostenie vedy a každodennej skúsenosti, lebo závislosť vedy od spoločnosti a vice versa dosiahla stupeň, ktorý nemá v minulosti obdobu. Veda sa už nedokáže legitimizovať referenciou na nejaké nezávislé kritérium legitimizácie a spoločnosť v dobe IT a komunikácie, ktorá sa stala médiom integrácie spoločnosti, už nemôže prežiť bez vedy. To platí tak pre tzv. tvrdé vedy, ako aj pre tzv. mäkké vedecké disciplíny. Prirodzene, aj spoločenské a humanitné vedy majú sociálnu realitu nielen opisovať, ale aj vysvetľovať, hoci povaha a podstata explanácie v týchto disciplínach je príslovečným jablkom sváru. Snahy o zexaktnenie sociálnej vedy chápanej ako matematizácia sa realizujú prostredníctvom uplatnenia kvantitatívnych metód, ale tieto snahy čelia aj kritike stúpencom kvalitatívnej metodológie. Pokusom preklenúť na jednej strane jednostrannosti kvalitatívneho výskumu a na strane druhej fascinácia kvantitatívnymi metódami výskumu, ktorý má „zvedčiť“ exaktným spôsobom doposiaľ „nevedecké“ sociálne vedy, je kniha prof. P. Ondrejko, známeho akademického aj širšej verejnosti ako odborníka v oblasti sociológie mládeže, výchovy a sociálnej patológie. Jeho odborný záujem však zasahuje aj do metodológie spoločenských vied, čoho svedectvom je recenzovaná práca. Svoj zámer explicitne formuluje v predhovore, v ktorom načrtáva aj chápanie vedy, výskumu, metódy a špeciálne analyzuje problematiku vedeckosti v humanitných vedách. Hoci práca sa nevenuje len metodologickým problémom, ale aj filozofii vedy a epistemologickým otázkam vedeckého poznania a bádania, jej hlavnou prednosťou je dôraz na komplementaritu kvantitatívnej a kvalitatívnej metodológie. Tento aspekt práce pokladám za mimoriadne závažný vzhľadom na to, že najmä pod silným vplyvom konštruktivismu a neopragmatizmu sa v sociálnych vedách rýchle udomácnil, a to aj v našom prostredí, narativizmus a interpretativizmus ako výlučné metódy sociálneho poznania. Za prínosné a inšpiratívne pokladám aj autorovo uvažovanie o preskupovaní a posúvaní hraníc medzi prírodnými a sociálnymi vedami. Prirodzene, široké spektrum problémov a prelínanie sa viacerých disciplín (psychológia, pedagogika, sociológia, antropológia a i.) predstavuje istý limitujúci faktor, pokiaľ ide o vyčerpávajúci prienik do problémov, čo napokon konštatuje samotný autor: „Práca si nekladie za cieľ podať ucelený výklad metodologických problémov....chce skôr prispieť k vyplneniu niektorých medzier medzi pragmatickými návodmi, ako postupovať v spoločenskovednom výskume, a zložitými teoretickými pojednaniami, väčšinou však kvôli svojej zložitosti zameranými iba na parciálne otázky vedy a výskumu...“ (s. 11-12)

Hoci autor sa prikláňa k názoru, že osobitosť sociálnych vied spočíva v ich intencionalite, neznamena to, že by jedinou plauzibilnou metódou bola hermeneutická interpretácia. Argumentuje, že empirické poznanie a výskum musí poskytovať objektívne, platné poznanie kontrolovateľné intersubjektívnymi prostriedkami. V druhej kapitole *Metodológia* (s. 35-50), nadväzujúcej na úvahy v prvej časti s názvom *Veda* (s. 15-34), sa rozoberá a charakterizuje relevantné konceptuálne inštrumentárium – validita, validizácia a jej druhy, reliabilita, klasifikácia, explikácia atď. Veľkú pozornosť venuje P. Ondrejko axiomatizácii empirickej teórie a možnostiam jej formalizácie, pričom formuluje požiadavky na kvantitatívne postupy v spoločenskovednom výskume, zaručujúce nomoteticosť, presnosť, objektivitu, generalizáciu. (s. 47) Predkladá typológiu kvantitatívnych prístupov (meranie, multivariálna analýza, modelovanie). So zreteľom na rozvíjané problémy sa ťažisko uvažovania presúva k otázke operacionalizácie, pričom sa autor opiera najmä o práce H. Feigla, B. Underwooda, N. F. Kerlingera. P. Ondrejko charakterizuje postup operacionalizácie: „...ako transformáciu pojmov do podoby empirických, podľa možnosti merateľných znakov, umožňujúcich svoju preveriteľnosť.“ (s. 50) V súvislosti s operacionalizmom v tretej kapitole s názvom *Ďalšie významné pojmy kvantitatívneho výskumu* (s. 52-66) explikuje termíny znak, premenná, ich druhy, konštrukt, indikátor a okrem vymedzení ich pojmov uvádza príklady uľahčujúce čitateľovi ich pochopenie, napr. indikátory kvality života uvádza podľa nomenklatury OSN a UNESCO. (s. 55) S operacionalizáciou je nerozlučne spojená aj štandardizácia a Ondrejko (s. 35-50) upozorňuje na jej nástrahy z pozície etnometodológie. (s. 57) Ďalej sa tu rozoberá povaha exploračných postupov, triangulácia a jej druhy (údajová, investigačná, triangulácia teórií) ako techniky operacionalizácie, aby sa v závere charakterizovala teória a jej úloha v poznaní. Model sa pritom chápe ako špecifický typ teórie, charakterizuje sa tzv. grounded theory a v tejto súvislosti Ondrejko poznamenáva, že hoci ide o príklad kvalitatívneho výskumu, grounded theory by azda mohla plniť funkciu mostu medzi kvantitatívnymi prístupmi. (s. 66) Štvrtá kapitola *K otázkam komplementarity kvalitatívneho a kvantitatívneho výskumu v spoločenských vedách* je manifestom autorových epistemologických a filozofických názorov na povahu sociálneho poznania, pričom rozoberá prednosti a slabé stránky kvalitatívneho výskumu najmä v nadväznosti na fenomenológiu každodennosti. V tejto kapitole sa opätovne vracia k problematike operacionalizácie a triangulácie a venuje sa jej z novej perspektívy. Hoci sa prihovára za pragmatické stanovisko, čo podľa neho znamená spojovací článok medzi analytickým a hermeneutickým prístupom (s. 85), nie je celkom jasné, čo si má čitateľ predstaviť pod pragmatizmom, lebo autorove uvažovanie evidentne smeruje k ideálu komplementarity kvalitatívnych a kvantitatívnych prístupov; ale to rozhodne nie je dnešný pragmatický obrad v sociálnych vedách.

Deskripciu konkrétnych krokov a stratégiu kvantitatívneho postupu prináša piata kapitola *Stratégia kvantitatívnych metód výskumu*. (s. 89-133) Postupnosť krokov od formulácie problému, heuristickej fázy, formulácie hypotéz, výberu metód a nástrojov merania, pilotáže, sondy predvýskumu, stanovenia výberového súboru, terénneho zberu dát, spracovania a spracovania dát, interpretácie nameraných a vypočítaných hodnôt, verifikácie a falzifikácie hypotéz až k záverom výskumu je podrobne opísaná a exemplifikovaná na príkladoch. Čitateľ sa oboznámi s dotazníkovou metódou, konštruovaním dotazníka, typmi pozorovania, rozhovorom, štúdiom dokumentov, experimentom, s otázkami spojenými s výberom vzorky, náhodným a kvótnym zámerným výberom, jeho reprezentatívnosťou a s mnohými inými problémami.

Čitateľ okrem vlastného textu koncipovaného ako príručka nájde v knihe obrazovú prílohu významných mysliteľov z filozofie a metodológie vedy, inštruktívny príklad rozdielov medzi kvantitatívnym a kvalitatívnym výskumom demonštrovaným na probléme, ako opísať a vysvetliť zamestnanosť a kriminalitu mládeže, s náčrtom hermeneutického kruhu, vysvetlením pojmov substancie, veci a súcna ako pojmov, ktoré podľa autora intervenujú v empirických výskumoch. Nájde tu aj klasifikáciu vied. (s. 167-169)

Práca je koncipovaná na pozadí rozsiahlej literatúry, ktorá sa netýka len metodológie, hoci väčšina prác je z oblasti psychológie, sociológie a pedagogického výskumu tak domácich, ako aj zahraničných autorov. Sympatickou črtou Ondrejковиčových úvah je jeho pozornosť a vnímavosť voči prácam z dielne slovenských autorov a zdá sa, že jeho zraku neuniklo nič relevantné, čo sa na poli domácej metodológie, logiky a filozofie vedy urobilo a publikovalo. Samozrejme, dielo tohto typu sa len ťažko vyhne niektorým drobnejším nepresnostiam, najmä v súvislosti s témami vyslovene filozofickými, čo však vonkoncom neznižuje základnú intenciu a celkovú hodnotu práce. V texte zaúradoval aj tlačiarenský škriatok a v prípade druhého vydania by sa tých zopár gramatických chýb malo eliminovať. Podľa mojej mienky by architektúra a kompozícia textu mohla profitovať z malej úpravy, keby sa štvrtá kapitola posunula pred druhú, čím by sa predišlo niektorým opakovaniam a text by tak získal na logickej zovretosti a tematickej zomknutosti.

Kniha je vítaným a hodnotným príspevkom k metodológii sociálnych vied, v ktorých sa lavínovite udomácnil, hoci skôr implicitne než explicitne, relativizmus a narativizmus, popierajúci možnosť objektívneho poznania, a antirealizmus, ktorý spolu s radikálnym konštruktivismom ústi do popretia metodológie použiteľnej v oblasti výskumov sociálnej reality. V podmienkach, v ktorých sa metodológia a filozofia sociálneho poznania nahrádza sociológiou, teda podmienkami produkcie, reprodukcie a šírenia poznania, je recenzovaná kniha vydareným pokusom zužitkovať to najinšpiratívnejšie a najefektívnejšie z kvantitatívnych prístupov, pričom sa neupierať prednosti ani kvalitatívnym postupom a kvalitatívnej metodológii. Autor pritom nefavorizuje žiaden prístup, ale prezentuje vyvážený pohľad akcentujúci prednosti. Upozorňuje však aj na obmedzenia tak kvalitatívnych, ako aj kvantitatívnych prístupov. Zvolený prístup a uplatnené hľadisko, ktoré jednak reflektuje špecifickosť sociálnych vied, jednak zastáva metodologický realizmus podopretý komplementaritou kvantitatívnej aj kvalitatívnej metodológie, je produktívny a inovatívny nielen pre sociológov, sociálnych psychológov, politológov, ale v princípe pre všetkých výskumníkov z oblasti empirických sociálnych vied o človeku a spoločnosti. Treba podčiarknuť, že napriek rozsiahlej literatúre sa P. Ondrejковиč úspešne vyhol schematizácii, pričom zrozumiteľne približuje relevantné pojmy hlavne kvantitatívneho výskumu a jeho jednotlivé úspešné stratégie. Hoci nepopieram, že kniha kladie na čitateľa isté nároky, môže po nej siahať nielen odborník či adept sociálnej vedy, ale aj zainteresovaný laik, ktorý chce porozumieť sociálnemu svetu a metódam, pomocou ktorých sa táto realita skúma a objasňuje. Metodologický realizmus v sociálnych vedách, ktorý je leitmotívom knihy, by stálo za to konfrontovať s názormi odmietajúcimi rozlišovanie medzi faktom a hodnotou, medzi deskripciami a hodnotiacim výrokom, s postojom nahradzujúcim otázky metodológie a konceptualizácie v sociálnych vedách sociológiou vedenia.

Tatiana Sedová